

ЗАПАДНИ УНИВЕРЗИТЕТ У ТЕМИШВАРУ
Филолошки, историјски и теолошки факултет
Колектив за српски и хрватски језик и књижевност

ЖИВОТ ПОСВЕЋЕН ТРАГАЊУ ЗА ЕТНИЧКИМ ИДЕНТИТЕТОМ

**Зборник у част универзитетском професору др
Михају Миљи Радану
поводом 65. рођендана**

Уредници:

Маца Царан Андрејић
Миљана-Радмила Ускату

Темишвар, 2019.

Зоран М. Симић*

Институт за српски језик САНУ Београд**

О ЛИНЕАРИЗАЦИЈИ У ГОВОРУ КЛИСУРСКИХ СЕЛА

У раду је на основу прикупљене дијалекатске грађе из говора трију села Банатске Клисуре (Дивич, Белобрешка и Стара Молдава) извршена анализа реда речи у реченици, тачније, анализа линеаризације клитика и линеаризације конгруентног атрибута у именском изразу. Углавном се особине линеаризације у ова два домена односе на присутну синтаксичку интерференцију с румунским језиком. У првом случају разматрају се неколика специфична случаја модификоване линеаризације предикатскофразних енклитика, а у другом случају однос антепозиционе и постпозиционе употребе конгруентног атрибута исказаног придевом или придевском заменицом.

Кључне речи: српски језик, дијалектологија, дијалекатска синтакса, интерференција, балканизам, линеаризација енклитика, линеаризација конгруентног атрибута, Банатска Клисура

1. Увод

Банатска Клисура је подручје с већинским српским становништвом, а обухвата подножје Јужних Карпата и румунску обалу Дунава од ушћа Нере до Ђердапа, са селима Базјаш, Дивич, Белобрешка, Радимна, Српска Пожежена, Мачевић, Стара Молдава, Љупкова и Свиница. Говори смедеревско-вршачког дијалекта у Банату простиру се од прелазног појаса према шумадијско-војвођанском дијалекту на југоисток све до румунске границе, а и преко ње у Банатској Клисури, која у *целини* спада овамо (уп. Ивић 1999: 331), што подразумева да се клисурским селима (изузев Свинице, чији је говор тимочко-лужничког типа) прикључују и

* zosim04@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (бр. 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, и у оквиру пројекта *Истраживање историје и културе Срба у Румунији*, који финансира Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији.

пољадијска села на левој обали Нере.¹ Овај рад је базиран на прикупљеној језичкој грађи из трију клисурских села, а то су Дивич (Д), Белобрешка (Б) и Стара Молдава (СМ).² Њиме се настављају започета синтаксичка истраживања говора клисурских села (уп. Симић 2018) чиме су и територијално проширена ранија истраживања синтаксе и семантике српских говора у Румунији (Симић/Царан 2006; Царан/Симић 2006; Симић 2012; 2013а; 2013б; 2017).

Овом приликом разматране су неке особености линеаризације у говору клисурских села, махом оне које се у овом периферном говору могу приписати међујезичкој интерференцији, тачније контакту с румунским језиком. Анализиран је (1) положај различитих енклитика у исказу и (2) положај конгруентног атрибута у именском изразу. Богата заступљеност примера у расположивој грађи, нарочито када је реч о линеаризацији клитика, пружила је могућност издвајања неколиких специфичних случајева модификоване линеаризације предикатскофразних енклитика. До чињеничног стања у погледу линеаризације клитика и линеаризације конгруентног атрибута долазило се међусобним поређењем модификованих и немодификованих структура регистрованих у прикупљеној грађи на терену.

2. Анализа теренског материјала

2.1.1. Проклитизација глаголских и заменичких енклитика и морфеме *се* у говору клисурских села особина је у којој се огледа изразити утицај румунске линеаризације енклитика. Имамо у виду само исказе у којима субјекат није изражен или није у фокусу, због чега прва ортотоничка реч за коју се енклитика везује постаје глаголски облик, а код глаголских енклитика и лексички део предиката.

2.1.1.1. У анализи се нашло највише потврда за употребу краћих облика помоћног глагола *јесам* – 181 пример. Од овог броја у 146

¹ Док ранији истраживачи овог подручја нису правили разлику између Клисуре и Пољадије, која код локалног становништва свакако постоји, па су Банатском Клисуром сматране обе ове уже области, Б. Крстић (2015) посебно говори о клисурским, а посебно о пољадијским селима, истражујући народни живот и обичаје Клисуреца и Пољадијаца.

² Корпус је формиран на основу теренског истраживања обављеног у овим селима у оквиру пројекта *Истраживање историје и културе Срба у Румунији* у периоду од 16. до 20. јуна 2017. године.

случајева глаголска енклитика се налази проклитизована (1), при томе често и иза везника *и* и везника *а*. Овакав положај илуструју следећи примери:

- (1) *сам* имала арпађик овај СМ; *сам* провела велико зло СМ; *сам* отишла СМ; *сам* пошла у седми Д; *сам* казала... Д; *сам* могла опет да идем СМ; *сам* радио ту у Северину СМ; *сам* изгорела ноге Д; *сам* мислила биће добро Д; *сам* болесна и не могу СМ; – и *сам* трпела Д; и *сам* радила и ту СМ; и *сам* школовала ондак и сина Д; – а *сам* тела да имам СМ;
си платио мајсторе Б; *си* видо, *си* ћуо СМ; *си* оставила оне паре СМ; *си* треба да узмеш Б; *си* садио кромпир Б; – и *си* одно поклон Б;
је воло да пије СМ; *је* било лепо Б; *је* пргав мало СМ; *је* респектовала Б; *је* Румунка Д; *је* велико село Б; *је* старији бјо од њега СМ; *је* гриота Д; *је* зарадјо овај СМ; *је* време да се ожените Д; – и *је* тешко Б; и *је* ладна и *је* добра Б;
смо били у Шведску, *смо* седели три месеца зими Б; *смо* имали један груп СМ; *смо* ишли у Југославију СМ; *смо* пили, кували Д; *смо* узели француски да учимо Б; *смо* видли да нема помоћи Д; *смо* могли да продамо Д; *смо* ћували редом овце СМ; *смо* стари па морамо СМ; *смо* продали за Ускрс СМ; *смо* сејали свашта Д; *смо* куповали од њи СМ; – и *смо* праили Д; и *смо* седели СМ; и *смо* ишли мало у Србију Б;
сте ћули то СМ; *сте* млади, не знате Д; *сте* чули за Пемце Д; *су* дошли натраг СМ; *су* бомбардовали Д; *су* били милијони СМ; *су* људи, *су* поштени Д; *су* више ове мешовите Б; – и *су* рекли... СМ.

Ради комплетнијег увида у однос модификоване и немодификоване линеаризације, наводимо и већину забележених примера с глаголском енклитиком на постиницијалном месту (2). Уп.

- (2) имала *сам* њиву преко реке тамо Д; имала *сам* колегу Б; имо *сам* два бирова СМ; ишла *сам* мало кад *сам* била млада СМ; долазила *сам* стално оде Б; провела *сам* ја много Д; патила *сам* ја много Д; закло *сам* три јарета СМ; – и окопала *сам* и кромпир и све Д; и отишла *сам* на контролу СМ;
радило *је*, било много из Маћевића... Б; умро *је*, он није говорио једну реч на српски Б; праио *је*, знате, узо *је* табле и ћуко *је* Б; добро *је* и одека код нас СМ; – и лежо *је* целу зиму Д; и био *је* обућен Д; и носио *је* ћизме Д; и мајстор *је* Д; а било *је* јако лепо Б; а био *је* код мене у кућу овде Б;

волели *смо* да идемо Б; имали *смо* и час румунскога Б; имали *смо* тунака његову стрину СМ; имали *смо* салаш тамо СМ; давали *смо* СМ; малаксали *смо* СМ; радили *су* они Б.

Усамљен је пример у коме је проклитизован помоћни глагол у потенцијалу (3), а потврде уобичајеног места ове енклитике изостају у регистрованом корпусу.³ Уп.

(3) *би* имала право да уђем Д.

2.1.1.2. У великом броју срећемо регистровану морфему *се* у иницијалном положају (4), односно иза везника *и*, па и везника *а*, везану за глаголски облик који следи. Наводимо само мањи део забележених примера, илустрације ради:

(4) *се* нађе ћојек СМ; *се* деси нешто па *се* посвађамо Д; *се* бојали Срби... Д; *се* подигне вода СМ; *се* иде преко села Б; *се* спрема опет јело и то Б; *се* мући, иде сад... Б; *се* породила и умрла СМ; *се* сећам Б; *се* кајем Д; *се* праи прекада Д; *се* ткало Б, *се* пролазило баш ту на Калугарово Б; – и *се* мане до ујутру Д; и *се* потроши Д; и *се* вукло ис планине Д; и *се* да за душу Д; и *се* веје жито СМ; и *се* мете на штранке и *се* пушти сандук Д; и *се* оженијо Д; и *се* мућио Б; и *се* поли Д; и *се* стављало по доле Б; – а *се* фрљи неки новац Д.

Од укупно 145 ексцерпираних примера, морфема *се* је на уобичајеном, другом месту у акценатској целини (5) у свега 11 примера, и тада се наслања на глаголски облик. То су следећи примери:

³ Томић наводи да у клисурском селу Радимна помоћни глагол у потенцијалу врло ретко долази иза основног глагола (Томић 1986: 412). И у карашевским говорима копула *би* у потенцијалу може бити и испред и иза основног глагола, за разлику од говора југозападног дела Косова и Метохије у којима је увек испред глагола, не само *би* у потенцијалу, већ и футурско *ће* (Младеновић/Радан 2013: 147). Структурални лик футура I и у испитиваним клисурским селима јесте са стабилним антепозиционираним помоћним глаголом (нпр. *ћу* да правим и то СМ; – *ће* да будем ко светиња Д; – *ће* нађеш и другу и другу... Д), а изостанак евентуалног конкурентног лика (уз непостојање инфинитива) искључује овакве примере из даљег разматрања. Ипак, могу послужити примери који су потврде утврђеног редоследа у енклитичком низу (уп. нап. 4) својственог ширем српском језичком простору (нпр. *ћу* ти јавим Д; – *ће* те закољем Д; *ће* га пуцаду Д; *ће* вас исећеду догодине Б; – *ће* се једим СМ).

(5) дигнем *се* рано Б; сећам *се* имали смо... Б; бои *се* да се жени СМ; јео *се* пасуљ Б; правило *се* свакојак маске Б; ишло *се* ис куће у кућу Б; и ондак *се* скупи, подигне *се* Д; праиле *се* свадбе Б; – и товарило *се* у шлепове СМ; и потоцјо *се* СМ; и прави *се* тако ваљци Д.

2.1.1.3. Испред ортотоничког ослонца сасвим је обична појава дативских (6) и акузативних (7) заменичких енклитика, што ћемо илустровати следећим примерима (нису посебно издвајани случајеви редукције помоћног глагола):

(6) *ми* остане то тунака СМ; *ми* поправи то што треба СМ; *ми* каже српски Д; *ми* дала ова... СМ; – и *ми* узо СМ; а *ми* казо доктор Д; и *ми* кажеш свакојак рећи Д; и *ми* спреми торбу Д;
ти дође снаја, *ти* дође ћерка СМ; *ти* да ома крс дрвен Д; *ти* зло? – *ми* зло СМ; *ти* умрла Милка СМ; – и *ти* узму моћ СМ; и *ти* самелје жито Д; а *ти* мисли зло Д;
му спремиш ново Д; *му* држиш ти тако руку СМ; *му* осекли оба две ноге СМ; *му* дали на шес недеља СМ; *му* купила плац, *му* правила кућу СМ; и *му* каже мој син Б; и *му* дам у руку Д; а *му* био бољи брат од њега СМ;
нам посло тећа одонут једно Б; *нам* било радос(т) Б; – и *нам* дали Б;
ви кажем Д; *вам* кажем Б; *ви* кажем право СМ;

(7) *ме* обучеду Д; *ме* јако увредио Д; *ме* наша да лежим СМ; *ме* казнио бог Д; *ме* свели доле Д; *ме* држали СМ; – и *ме* туко Д; и *ме* сетите Д; и *ме* ћека Д;
те метеду у собу СМ; *те* молим СМ; *те* туће СМ;
и *га* љуљаш Д; *га* сеће и ставља... Б; дошо Сава, *га* обуко Д; и *га* узо СМ; и *га* стегнем за гушу Д; и *га* видле Д; и *га* опоменеш Д; и *га* испећем Б;
и *је* туко СМ; и *је* сушиш Д; и *је* диго горе и одно је кући Д;
не водили у школу СМ;
и[x] продам СМ.

Само у 9 од укупно 94 примера није дошло до проклитизације дативских (8) и акузативних (9) заменичких енклитика. Уп.

(8) био *ми* муж у шпитал Д; ето, узо *ми* девојку бог Д; ајде, умро *ми* свекар СМ; упалим *му* свећу СМ; да *ни* једну црвену СМ; – и добро *ни*, добро *ни* СМ;

(9) растаила *га* у коло овако Д; узела *га* мајка СМ; отрово је Д.

2.1.1.4. Није необично ни да цео грозд клитика⁴ (енклитички кластер) буде проклитизован, а забележене су три комбинације енклитика – глаголска + заменичка енклитика (10), глаголска енклитика + морфема *се* (11) и заменичка енклитика + морфема *се* (12). У једном примеру пак немамо извршену проклитизацију грозда клитика (13). Доносимо све регистроване случајеве:

- (10) *сам му* рекла да затвори Б; *сам ти* казала СМ; *сам ви* прићала СМ; *сам и[x]* ућила; *сам и[x]* рендала Д; – и *сам и[x]* љуштила Д;
смо га купали Д; *смо га* извадили СМ;
и *су је* оправили СМ;
- (11) *сам се* удала СМ; *сам се* напатила; – и *сам се* и ја мислила Д;
и *сам се* излећила Д; и *сам се* растурила СМ;
смо се оделили Б; *смо се* раставили Б; *смо се* мућили много СМ; *смо се* премештили Б;
- (12) *му се* купи Д;
- (13) *еве*, доно *сам вам...* Б.

⁴ Под гроздом клитика (енгл. *clitic cluster*) подразумева се појава неколико клитика заједно и оне се у том грозду налазе у *строгом утврђеном редоследу* (Халупка-Решетар 2011: 172, напомена 86). Клитике у српском језику линеаризоване су (према В. Брауну) на следећи начин: (1) речца *ли*; (2) помоћни глаголи и презент глагола *бити*, изузев облика *је*; (3) краћи облик личне заменице у дативу; (4) краћи облик личне заменице у акузативу или генитиву; (5) повратна заменица или речца *се* (=морфема *се*); (6) треће лице једнине презент глагола *бити – је* (уп. нпр. Пипер 2005: 104; 2010: 79). На дијахроном плану пак распоред енклитика у кластеру (= грозду) може се у зависности од концепта дистрибуције енклитика мењати, а потврда за то јесте идентификована дистрибутивна структура енклитичких кластера у старосрпском језику 12. и 13. века, унеколико различита од данашњег принципа у дистрибутивном структурирању чија стабилизација почиње током 14. и 15. века (Павловић 2011а: 46, 47, напомена 40). О старијем распореду појединих типова енклитичких односа у историјском развоју в. у: Поломац 2012: 143. Различите могућности распореда енклитика у кластеру (па и у исказу уопште) потврђују и дијалектолошки извори за широко обухваћен простор штокавских говора (уп. Ђукановић 1997: 204–205, нап. 3 и тамо цит. лит.) што нам указује на још неизграђен систем распореда енклитика у српском језику. У тим изворима најчешће се наводе примери за комбинацију *морфема се / облик помоћног глагола за 3. сг. – је + заменичка енклитика*, односно за комбинацију *облик помоћног глагола за 3. л. сг. – је + морфема се*, а такве (усамљене) потврде регистроване су и у нашем корпусу, уп. и то Ника *је га* саранио Д; тај мртвац што *је се* саранио Д.

Треба истаћи да је румунском линеаризацијом иницирана проклитизација енклитичког грозда, али да редослед енклитика унутар грозда не одговара румунском моделу који је и другачије фонолошке природе (уп. Симић 2012: 175–176).

2.1.1.5. Уколико објединимо све изнете случајеве (т. 2.1.1.1 – 2.1.1.4), долазимо до броја од 435 примера подрвгнутих анализи, при чему је њих 379 у проклитизованој позицији, што је 87,13% од укупног броја ексцерпираних примера. Дијалектолошки извори не дају прецизније податке о степену проклитизације енклитика, али њено присуство на терену више српских говора под директним утицајем румунске синтаксе свакако је констатовано (о распрострањености на основу таквих извора детаљније у: Симић 2012: 173–174 и тамо цит. лит.).

2.1.2. Други запажени феномен који се тиче линеаризације атоничних, енклитичких речи јесте њихово померање ка крају реченице. Таквим померањем глаголске и заменичке енклитике, или морфеме *се*, али и целог енклитичког грозда, удаљавају се од свог првобитног ‘ортотоничког’ ослоња, тј. катализатора или домаћина (Павловић 2011а), и истовремено се везују за глагол (или за лексички део предиката), према којем заузимају контактну антепозицију (14) или постпозицију (15). Уп.

(14) после ја сам бринула за њи и тако остало Б; пре ја је *си* одно у, у радњу... Б; него кад мртвац је још кући Д; него то је моје заове девојка СМ; ми ђабе *смо* Срби кад су они шефови СМ; ми први пут *смо* били шездесет и седме године Б; а шта он *се* мући СМ; али више стари *се* помешали Д; мо сестра посе и она *се* удала СМ; откуд сунце *се* рађа Д; како код нас *се* кува СМ; ако моја сестрица *се* удала... Б; али *се* премештили кад рудник *се* затворио Б; то ми *се* дескуркишемо Б; и баба увек *нам* правила супу на голубу Б; он тако *ме* уђјо СМ; моја ћерка стално *нас* звони из Темишвара Б; ја посе *сам се* удала, она остала СМ;

(15) сваки имо је кокошке Б; а њона мати живела је деведесет и две године Б; пре имали *смо* и сат СМ; а ми имали *смо* мали Б; у пос умро *ми* тата СМ; не можеш да питаш је српски кад не зна Б.

Дијахронијско одвајање предикатскофразних енклитика од старе, вакернагеловске позиције и установљавање нових невакернагеловских енклитичких контактних препозиција или

постпозиција према глаголу (Павловић 2011а: 43–45), на синхронијском плану се огледа у појави померања енклитика ка крају реченице, ближе предикату, а присутност ове појаве се констатује у многим говорима на широком дијалекатском простору српског језика (уп. нпр. Ивић/Бошњаковић/Драгин 1997: 407; Ђукановић 1997: 204–206, нап. 3 и тамо цит. лит). У случају говора испитиваних клисурских села, удела у процесу померања енклитика могла би имати и румунска линеаризација која се махом подудара с линеаризацијом у регистрованим примерима антепозиционираниости.

2.1.3. Померање енклитике из постиницијалног положаја које је очигледан синтаксички калк бележимо у двама примерима у којима речца *не*, обавезно акцентована, постаје нови катализатор енклитикама (16), а према румунским конструкцијама попут *ni-mi*, *ni mă*, *ni-ti*; *ni ne*; *ni se* итд. Уп.

(16) да *не* ми уђе у моју кућу Д; да *не* нас растури СМ.

Далеко пак чешће налазимо примере са неизмењеним редоследом у којем се заменичка енклитика или морфема *се* налазе испред речце *не* и наслањају се на иницијални елеменат који је у везничкој или прилошкој функцији (17):

(17) никад *ме не* мане да идем сама Б; само дете да *ти не* умре Д; да *те не* болиду зуби Б; да *нас не* покољу Швабе Д; метемо неки тил, нешто да *не не* познаду СМ [према рум. моделу би било: ... да *не не* познаду, с акцентованом речцом *не*]; да *и[х]* *не* покољу Д; – никад *се не* јавиш кад пођеш Д; а овако *се не* носи Д; ти три дана *се не* чисти Д; више *се* по кући *не* чисти ту Д; тај дан *се не* једу ораси Б.

Појаву интерпонирања енклитике између речце *не* и глагола засебно издваја више аутора за српске говоре у контакту с румунским, исправно је тумачећи синтаксичким калком из румунског језика ⁵ (уп. нпр. Веску 1976: 161; Томић 1987: 438; Ивић/Бошњаковић/Драгин 1997: 407, 476; Бошњаковић/Вареника 2008: 273; Радан 2009: 299; Бошњаковић/Радовановић 2009: 162; Симић 2012: 174–175). И док се у примерима (16) ради истовремено и о померању енклитике ка крају реченице, у већини поменутих

⁵ У прилог исправности таквог посматрања оваквих случајева иде и наш регистровани пример без заменичке енклитике, несумњиво као копија румунског модела, уп. да *не* *више* вариш млеко Д, према рум. *să nu mai fierbi laptele*.

радова, заједно с оваквима, неретко се бележе и примери у којима енклитика проклитизацијом доспева испред глагола одвајајући тако речцу *не* од њега.

Такве структуре у грађи из клисурских села нису регистроване, већ само немодификоване (18), уп.

(18) *не* фали *ми* ништа Д; *не* да *ми* ништа да радим Д; *не* да *му* ни мати Д; *не* дам *му* СМ; *не* да *ни* друго СМ; – *не* праву *се*, знате Б; *не* осећа *се* лепо човек Б; *не* иде *се* први дан Б; *не* купу *се* људи СМ [уп. *се* купу људи СМ].

Овакав однос између модификованих и немодификованих структура у складу је с расподелом ове појаве на простору српских периферних и високобалканизованих говора. У тој расподели, рецимо, у карашевским говорима негирани искази овог типа имају старији, неизмењен редослед, док говоре југозападног дела Косова и Метохије карактерише измењена структура која је стабилизована линеаризација у јужном делу призренско-јужноморавског дијалекта – линеаризација препозната и у македонским, бугарским, албанским, грчким те неким арумунским говорима (уп. Младеновић/Радан 2013: 150; Младеновић 2013: 409 и тамо цит. лит.).

2.2. Ако имамо у виду да према основном дистрибутивном моделу конгруентни атрибут у српском језику заузима антепозицију према управном члану именског израза (уп. Павловић 2011б: 52 и нап. 12) и уколико искључимо постпозицију као резултат комуникативног истицања, примери постпозиционе употребе конгруентног атрибута регистровани у истраживаном корпусу одговарају правилима румунске линеаризације, па се могу тумачити и интерференцијом с румунским језиком.⁶ Посматран је антепозициони конгруентни атрибут исказан придевом и присвојном заменицом⁷ у поређењу с постпозиционом употребом таквог атрибута.

⁶ Будући да је и у албанском језику нормална постпозиција атрибута, а у савременом стандардном македонском (тако и бугарском) језику антепозиција, постпозициона употреба у јужнословенским дијалектима, као у говору Мрковића или у западномакедонском говору Дебра, доводи се у везу с албанским утицајем (Собољев 1997: 15).

⁷ Према правилима стандардне линеаризације у румунском језику показне заменице (или показни заменички придеви – рум. *adjectivele pronominale demonstrative*) чешће су у антепозицији, док се постпозициона употреба сматра емфатичком (ГЛР: 243). Стога није засебно разматран положај показних заменица, него само заједно у низу с придевима и присвојним заменицама уз управни члан именског израза.

2.2.1. Следи илустрација линеаризације именских израза с конгруентним атрибутом исказаним придевом. Поред антепозиције (19) и постпозиције (20) наведени су и примери у којима се исто денотирани чланови именског израза јављају паралелно – линеаризовани на оба начина (21). Уп.

(19) смо били *велика породица* Б; ти си правила *велики инфарт* СМ; неки праву *велике ватре* Б; то мала *деца* вићу Б; Драган ми се зове *старији унук* Д; *стару кућу* Д; *његово старо одело* Д; *старе руке* Д; *млади људи* СМ; *младо дрво* Д; *бео шешир* и *белу аљину* Д; *црвен конац* Д; *кафену мараму* Д; *посно јело* СМ; *посна сарма* СМ; *дошао јак лед* СМ; *на далеки пут* СМ; *првокласну земњу* Д; *силно гробље* СМ; мислила да је он *искрен ћовек* Д; *оштар ћојек неки* СМ; а Швабе били *ђаволски људи* Д; – сад ове *пређашње недеље* СМ; *данашње време* СМ; *сас кукурузњем брашном* Д; *дрвени кревети* Д; – тата донесе *храстову грану* Б;

румунско име носу Б; то је *румунско село* Б; *српску децу* Д; *српска школа* СМ; *српско село* Б; кад је било *мађарско време* Д; *аустроугарски рат* Д; *Живков син* СМ; *ћика-Стојанова сестра* СМ; ту ми *ти братови унучићи* Д; *мртвацов тањир* Д; *Перицина жена* Д; *сестрина девојка* СМ; *мајкину кућу* Д

(20) то је *поворка велика* Б; *нешкире велике те* тако Д; *од људи стари[x]* СМ; *неки фриђидер стар* дала му Б; *сестра најстарија* Б; *деца мала* СМ; *бркице мале* Д; *платна белага* Д; има *један крс бео* Д; имали смо *астал округо* Б; имо сам *пријатеље добре* туна СМ; ти узму *земњу добру*, ти даду *неку земњу неваљалу* СМ; – него *јагње летошње* Д;

ти да ома *крс дрвен* Д; *нож дрвен* Д; – *месо живинско* Б; *месо ово свињско* Д;

нису били *учитељи српски* Д; *пет програма српски[x]* СМ; у *то село румунско* СМ; *барјак румунски* Б;

(21) не грозница него *шок велики* СМ (уп. сам правила *велики шок* СМ); и *бунду црну* имала, ја сам ју купила *црну бунду* и *белу аљину* Д; да гледам *ове екипе јаке*, које су *јаке екипе* СМ; *уређене куће* СМ (уп. *две куће уређене* СМ); – *неки новац гвојзен* Д (уп. *неки гвојзен новац* Д); – а ди су *српска села* Д (уп. *ова села српска...* Д).

Анализи је повргнуто 215 примера, од којих је у антепозицији регистровано 132 примера (61,4% примера), а у постпозицији 83 примера (38,6% примера), што одговара односу 1,59:1.⁸ У корпусу се у антепозицији нашло 12 придева на *-ов*, *-ин*, а изостали су примери у постпозицији. Непостојање творбеног еквивалента у румунском језику за придеве на *-ов*, *-ин*, односно изостанак готовог модела који би интерференцијским путем био пресликан, може бити разлогом овакве ситуације (Симић 2012: 177, нап. 13).

2.2.2. Изгледа да је мање погођен основни дистрибутивни модел у којем је зависни члан именског израза присвојна заменица. Наиме, од укупно 293 ексцерпирана примера у њих 250 (85,32%) присвојну заменицу бележимо антепозиционо (22), а у 43 примера (14,68%) постпозиционо (23), односно у пропорцији 5,81:1 (уп. нап. 8). Илустрације ради наводимо следеће примере:

(22) *мој деда*, *отац мојега тате* Б; *ја и мој муж* волимо Б; *мо свекрва* СМ; *моју девојку* Д; *мојега оца* Д; *моје заове* СМ; *мојем ћовеку* Д; *од моје матере* Д; *код моје бабе* Б; *с мојом свекром* СМ; *моје свеце* Б; *моје оружје* Д; *у мој стан* Д; *од мои пријатеља* СМ; – *твоје дете* Д; *твоју децу* СМ; *твоју фамилију* Д; *све што ти требало за твоју кућу* Б; – *његовога братића* СМ; *његовом веришору* СМ; *његов народ* Д; *и његова та унука* СМ; *за његову кућу* СМ; *на његово место* Д; *његову службу* Д; – *њезин муж* Д; *њозин свекар* Д; *њојзин зет* СМ; *њојзина ћерка* СМ; *њона сестра* Б; *њона ћерка* Б; *њену матер* Д; – *та наша непота* СМ; *наши дедови* Д; *у нашу кућу* Д; *наше село* СМ; – *ваша колегиница* СМ; *ваши родитељи* СМ, Д; – *њин отац* Б; *њину децу* СМ; *њини дедови* Д; *њину собу* Д;

(23) *е тако је, дете моје* СМ; *деда мој* Д; *па ми се удала сестра мо* СМ; *од детинства мојега* СМ; *стомак мој* баш не држи Д; *на место моје* Д; – *родбина твоја* Д; – *једна сестрица његова тунак* СМ; *та комшија његова* Д; *стрину његову* СМ; *код комшије његовог* Д; *жена брата његовога* СМ; – *и девојка та њона* СМ; *унук њојзин* СМ; – *тога непотуља нашега* СМ; *баш та унука наша* СМ; *деца наша* у Румунији Д; *од камина*

⁸ Са сличним односом антепозиције и постпозиције срели смо се и у раније истраживаним говорима Банатске Црне Горе и Рекаша за које је утврђено да је однос положаја придева 1,5:1, а присвојних заменица скоро 5:1 у корист уобичајеног реда речи у српском језику (уп. Симић 2012: 177).

нашега СМ; – имате кола ваша СМ; – ћерка њина је и зет... Б; село њино Б; у њиве те њине СМ.

2.2.3. У дијалектолошкој литератури најчешће се срећемо са основним, краћим напоменама у погледу положаја конгруентног атрибута у именском изразу на простору српских говора у румунском окружењу. Занимљиво је да се за говор клисурског села Радимна констатује да је атрибут обично испред именице, а да је иза само у случају посебног истицања (уп. Томић 1987: 439). За српски говор Рудне у Румунији наводи се да је у неколико примера атрибут иза именице (Бошњакловић/Вареника 2008: 272), а у говору Малог Гаја на граници са Србијом констатује се постпозитивна употреби придева као једног од најуочљивијих примера румунског утицаја на синтаксичком плану (Бошњакловић/Радовановић 2009: 162). Према наводима у: Милин/Радан 2003: 56, честа употреба придева иза именице сматра се заједничком одликом архаичних српских говора са подручја румунског Баната – банатскоцрногорског, карашевског и свиничког говора.

3. Закључак

3.1. У расположивом корпусу се нашло довољно примера за испитивање положаја предикатскофразних енклитика и за извођење релевантног закључка о линеаризацији енклитика у клисурском говору. Статистички подаци из извршене анализе говоре да је процес проклитизације глаголских и заменичких енклитика, морфеме *се* те енклитичких кластера у говору Банатске Клисуре скоро завршен, а узрок тако радикално извршеног процеса јесте линеаризација својствена румунској синтакси. Као и другде у српским периферним говорима, и овде неизмењени редослед енклитика у оквиру кластера одраз је структурне посебности српског језика – његове фонологије и његових утврђиваних дистрибуционих принципа као ограничавајућих фактора при продирању инојезичних структура (уп. Милорадовић 2006: 97; Павловић 2011а: 46–48; Симић 2012: 178).

С друге стране, могло би се претпоставити да је румунски модел контактне препозиционираниости енклитика подстакнуо нешто убрзанији процес померања енклитика из постиницијалне позиције у контактну препозицију или постпозицију према глаголском облику, процес познат многим српским говорима а у клисурском говору потврђен у запаженом броју регистрованих примера. Овај феномен

захтева минуциознија и свеобухватнија дијалектолошка истраживања.

Сама чињеница да је румунски модел типа *ni-mi*, *ni tǎ*, *ni-ți*; *ni ne*; *ni se* итд. продро у многе српске говоре с обе стране румунске границе, још увек не говори да је он и преовладао, посебно не у случају истраживаних клисурских села. Модификована структура је, заправо, тек спорадична појава у српским периферним говорима под директним утицајем румунског језика, за разлику од многих говора у јужном делу призренско-јужноморавског дијалекта где преовлађује измењена структура, својствена вишеструком инојезичком окружењу, не само несловенском, него и словенском, из којег је продор с мање препрека.

3.2. Резултати анализе положаја конгруентног атрибута у именском изразу, извршене на основу прикупљене грађе из клисурског говора, показују да је постпозициони атрибут изражен придевом неупоредиво чешћи од оног израженог присвојном заменицом, но да ипак основни дистрибутивни модел – антепозиција – преовлађује. Издвојени примери двоструке линеаризације именских израза с конгруентним атрибутом исказаним придевом говоре о колебању у избору модела код истог говорника. Изненађујућа је сличност резултата пропорционалног односа антепозиције и постпозиције једног и другог типа конгруентног атрибута са резултатима у раније истраживаним говорима Банатске Црне Горе и Рекаша. Оваква истраживања и у другим српским говорима у окружењу, чија је линеаризација ове врсте нарушена, показале да су ове сличности случајност или ће овакве податке учинити релевантним.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић/Вареника 2008: Бошњаковић, Жарко, Светлана Вареника (2008). Напомене о морфосинтаксичким особинама српског говора села Рудне у Румунији. *Српски језик*. XIII/1–2: 261–279.
- Бошњаковић/Радовановић 2009: Бошњаковић, Жарко, Драгана Радовановић (2009). Теренски записи из Малог Гаја (Румунија). *Прилози проучавању језика*. 40: 161–178.
- Веску 1976: Vescu, Victor (1976). Govor Banatske Crne Gore. *Зборник за филологију и лингвистику* XIX/1: 115–172.
- ГЛР: *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*. București: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, 2005.

- Ђукановић 1997: Ђукановић, Петар (1997). О реду речи у драгачевском говору. У: М. Панћић (ур.). *О српским народним говорима*. Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996. Дани српског духовног преображења, (Народна библиотека „Ресавска школа“) IV: 201–207.
- Ивић 1999: Ивић, Павле (1999). Српски дијалекти и њихова класификација (II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII: 303–354.
- Ивић/Бошњаковић/Драгин 1997: Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин (1997). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови). *Српски дијалектолошки зборник*. XLIII: 297–433.
- Крстић 2015: Крстић, Борислав (2015). *Народни живот и обичаји Клисуреца и Пољадијаца*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Милин/Радан 2003: Милин, Живко, Михај Радан (2003). О заједничком пореклу архаичних српских говора са подручја румунског Баната. *Romanoslavica XXXVIII*: 41–68.
- Милорадовић 2006: Милорадовић, Софија (2006). Употреба падежних облика у говору Радимње и Параћинског Поморавља – једно поређење. *Probleme de filologie slavă*. XIV: 89–98.
- Младеновић 2013: Младеновић, Радивоје (2013). Линеаризација предикатскофразних енклитика у говорима јужног Косова и јужне Метохије. *Јужнословенски филолог* LXIX: 401–415.
- Младеновић/Радан 2013: Младеновић, Радивоје, Михај Н. Радан (2013). Дистрибуција енклитика у карашевским и југозападним косовско-метохијским говорима. *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната // Михај Н. Радан (ур.) [Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком, историјском и теолошком факултету Западног универзитета у Темишвару (Темишвар, 19–21. октобар 2012)]*. (Посебна издања. Научна литература. Књига 16). Темишвар: Савез Срба у Румунији: 139–158.
- Павловић 2011а: Павловић, Слободан (2011). Дистрибуција енклитика у старосрпским повељама и писмима XII и XIII века. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LIV/2: 31–52.
- Павловић 2011б: Павловић, Слободан (2011). Елементи неконфигуративне синтаксе у старим словенским писменостима. *Зборник Матице српске за славистику* 80: 47–62.
- Пипер 2005: Пипер, Предраг (2005). *Именски израз*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.

- Пипер 2010: Пипер, Предраг (2010). Место енклитике у реченици. *Наш језик* LXI/1–2: 77–80.
- Поломац 2012: Поломац, Владимир (2012). О језику повеља и писама деспота Ђурђа Бранковића са аспекта историјске дијалектологије. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LV/1: 121–147.
- Радан 2009: Радан, Михај Н. (2009). Иновације у српским говорима у румунском Банату у светлу језичке интерференције (са посебним освртом на карашевске говоре). *Научни састанак слависта у Вукове дане* 38/1: 289–302.
- Симић 2012: Симић, Зоран (2012). Неке особине линеаризације у говорима Банатске Црне Горе и Рекаша. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LV/2: 169–181.
- Симић 2013а: Симић, Зоран (2013). Прилог проучавању међујезичке интерференције (на примеру говора Банатске Црне Горе). *Јужнословенски филолог* LXIX: 429–441.
- Симић 2013б: Симић, Зоран (2013). Неки примери семантичких посуђеница у банатскоцрногорском говору. *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната* // Михај Н. Радан (ур.) [Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком, историјском и теолошком факултету Западног универзитета у Темишвару (Темишвар, 19–21. октобар 2012)]. (Посебна издања. Научна литература. Књига 16). Темишвар: Савез Срба у Румунији: 189–200.
- Симић 2017: Симић, Зоран (2017). О темпоралним предлошко-падежним формама у говору Банатске Црне Горе. *Исходишта* [Радови са III међународног научног скупа *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима* одржаног 14–16. октобра 2016. године на Филолошком, историјском и теолошком факултету Западног универзитета у Темишвару]. Бр. 3: 391–406.
- Симић 2018: Симић, Зоран (2018). Над синтаксом говора Срба у неким селима Банатске Клисуре. *Исходишта* [Радови са IV међународног научног скупа *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима* одржаног 13–15. октобра 2017. године на Филозофском факултету у Нишу]. Бр. 4, у штампи.
- Симић/Царан 2006: Симић, Зоран и Маца Царан (2006). О румунском утицају у говору Банатске Црне Горе. *Probleme de filologie slavă*. XIV: 151–163.
- Собољев 1997: Собољев, Андреј (1997). О синтакси јужноцрногорских и источносрбијанских говора. У: М. Пантић (ур.). *О српским народним говорима*. Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996. Дани

- српског духовног преображења, (Народна библиотека „Ресавска школа“) IV: 9–20.
- Томић 1987: Томић, Миле (1987). Говор Радимаца. *Српски дијалектолошки зборник*. XXXIII.
- Халупка-Решетар 2011: Halupka-Rešetar, Sabina (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet [Edicija E-disertacija, knjiga 1]: <http://www.ff.uns.ac.rs/biblioteka/digitalna/e-disertacija/edis01_Halupka-Resetar.pdf> 8.02.2012.
- Царан/Симић 2006: Țaran, Mața și Zoran Simić (2006). Despre sintaxa cazurilor în graiul sârbesc din Muntenegrul bănățean. *Interferențe lingvistice în zona multiethnică a Banatului*. (GRANT). Timișoara. 75-84.

Zoran M. Simić

ON THE SUBJECT OF LINEARIZATION IN THE VERNACULAR OF THE VILLAGES OF BANATSKA KLISURA

Based on the dialectological data collected in three villages of the Banatska Klisura region (Divič, Belobreška and Stara Moldava), this paper offers an analysis of the sentence word order with regards to the clitics linearization and the linearization of the congruent attribute in the noun phrase. The properties of the linearization in these two domains mainly refer to the presence of the syntactic interference with the Romanian language. The first case of interference is explicated by several specific instances of the modified linearization of the predicate-phrasal clitics while the second case has to do with the pre-positive and post-positive use of the congruent attribute expressed by an adjective or adjectival pronoun.

Key words: Serbian language, dialectology, dialect syntax, interference, Balkanisms, clitics linearization, linearization of the congruent attribute, Banatska Klisura